

Latvijas Avīze: Četras stundas. Četri miruši.

Publicēta: 04.02.2006.

IEVIŅA LIEPIŅA, Latvijas televīzija, speciāli "Latvijas Avīzei"

"Mcenskas apriņķa lēdija Makbeta" rāda tiesību uz milzu kaislībām

Latvijas Nacionālajā operā (LNO) Dmitrija Šostakoviča "Mcenskas apriņķa lēdija Makbeta" ir Riharda Vāgnera "Klīstošā holandieša", Antona Rubinšteina "Dēmona" un Pētera Čaikovska "Pīķa dāmas" iestudētāja – diplomētā aktiera, režisora, LNO direktora Andreja Žagara ceturtais uzvedums, ko papildina diriģenta Gintara Rinkeviča muzikālais risinājums.

"Izsmērētā mīla"

"Mcenskas apriņķa lēdiju Makbetu" Dmitrijs Šostakovičs komponējis no 1930. gada oktobra līdz 1932. gada decembrim. Operas pirmizrāde 1934. gadā notika gandrīz vienlaikus Ļeņingradas Mazajā teātrī (22. janvārī) un Maskavā (24. janvārī). Uz karstām pēdām sekoja "Lēdijas Makbetas" triumfālais gājiens cauri pasaules skatuvēm – Maskavā, Ņujorkā, Filadelfijā, Londonā, Parīzē, Kopenhāgenā, Zagrebā, Ļubļanā... Opera guva milzīgus panākumus.

Bet jau 1936. gada 28. janvārī – divas dienas pēc Staļina ierašanās uz Šostakoviča operas iestudējumu Lielā teātra filiālē – laikraksts "Pravda" raksta, ka "mūzika šajā operā krekšķ, klaigā, sten, aizelšas, lai tikai pēc iespējas naturāli attēlotu mīlas ainas. Un "mīla" ir izsmērēta pa visu operu visvulgārākajā formā (..) Tā ir mūzika, kas ar nolūku veidota ačgārni, – tā, lai nekas neatgādinātu klasisko opermūziku, nebūtu nekā kopīga ar simfoniskiem skanējumiem, ar vienkāršu, visiem saprotamu muzikālo valodu... izsekot šai mūzikai ir grūti, to atcerēties – neiespējami".

Lieki piebilst, kur šīm sentencēm "augušas kājas" – Staļins devies projām no izrādes jau trešajā starpbrīdī, nesagaidījis pēdējo cēlienu. Viņa dotais šīs operas skarbais novērtējums iegājis vēsturē: "Tas ir jūklis, ne mūzika."

Protams, mūsdienas skaņu jūklis uztrenētās ausis Šostakoviča partitūrās drīzāk meklē un sadzird to, ko nevar atrast nevienā citā 20. gadsimta mūzikas metra partitūrā, – sulīgu grotesku, īsus melanholijas uzplaiksnījumus, humoru un filigrānu parodiju.

Skarbs stāsts par vilšanos

"Izsmērētās mīlas" ļaunuma sakne uzdīga 1864. gadā, kad Nikolajs Ļeskovs (1831 – 1895) uzraksta stāstu "Mūsu apriņķa lēdija Makbeta". Darbība tajā notiek 19. gadsimta 60. gados. Lai gan stāsts nevar lepoties ar šedevra likteni (tāpat kā Prospēra Merimē novele par Karmenu, kas īsto, bezmaz mūžīgo dzīvi atradusi Bizē partitūrā), savu atpazīstamību Ļeskova vēstījums sākumā iemantoja 1923. gadā, kad šo sižetu erotiski ilustrēja gleznotājs Boriss Kustodijevs. Stāsta motīvi izmantoti arī 1926. gadā uzņemtajā Česlava Sabinska filmā "Katerina Izmailova". Bet trešo versiju – jau minēto Dmitrija Šostakoviča operu – joprojām neviens vēl nav pārspējis, lai gan tā saskaņā ar politiskajām peripetijām pieredzējusi arī "atvieglotākas" redakcijas.

Stāsts īsumā vienkāršs un cilvēcis: bagāts tirgonis apprecējis daiļo Katerinu, kura mirst vai nost no garlaicības kolhoznieciskajā ciemā. Un te brīdī, kad vīrs devies komandējumā, viņa saskrienas ar ciema pirmo puisi – brunču mednieku Sergeju. Daba dara savu, un... Katerina kļūst par laulības pārkāpēju. To pamana viņas vīratēvs, kurš arī nav nekāds svētais. Bet, kad viss draud nākt gaismā, Katerina vīratēvu noindē, viņa iecienītajām ceptajām sēnītēm pielejot žurku indi. Ir arī otrs līķis – Katerinas vīrs, kurš, uzzinājis par sievas sānsoli, mēģina viņu saukt pie kārtības.

Ainava ar satelītu

Sekss un vardarbība operā – skandina šīs izrādes reklāmas saukļi. Nu, tik prasti klajš tas sekss uz skatuves vis nav. Pikantērijas – tās gan. "Īsta" mīlas scēna risinās dušas telpā, delikāti slēpjoties aiz aizkariņa, kas liek pasmaidīt. Nosacīti naturālisma elementi ienāk ar Izmailova atviegļošanas tajā pašā dušas telpā, satelītkanālā rādītās pornofilmiņas skatīšanās brīdī, Aksinijas piesmiešanas skatā.

Andrejs Žagars kā dāsns gleznotājs šķiežas ar jūtām, emocijām, senas ainas zīmējot uz mūsdienīga fona. Darbības telpa gan (scenogrāfe un kostīmu māksliniece – Ieva Jurjāne) var būt tiklab Voronēža kā Piemaskava. Būtiskākais – tā ir mūsdienu elpas apdvesta vide, kas, saglabājot saikni ar padomiju, nav nemaz tik svešāda un tālu aizsoļojusi dzīve, kā varētu iedomāties. Provinciāla vide vārda tiešajā nozīmē: visi par katru zina visu.

Pieļauju, iespējams, kāds skatītājs jutīsies aizskarts par (atkal) it kā nievājošo attieksmi pret nelatviešu nacionālajām iezīmēm un īpatnībām. Bet Žagaram te palīgā nāk un paskaidrojums sniedz mūzika: dramatiska, ar manāmu parodijas un humora klātbūtni. Īpaši jau bomžu sulīgajā triepienā: savā ampluā ir Andris Lapiņš – viens no visspilgtākajiem personāžiem, ar trenuškām, kuļķenēm un riteni atgādinādams klasisko Pļuškinu. Parodija ienāk arī Borisa Izmailova (vienkārši lielisks šajā lomā ir Samsons Izjumovs!) un viņa dēla Zinovijs (Oļegs Orlovs) vokālajos raksturos.

Kopumā režisors savus varoņus šajā izrādē veidojis cilvēcīgākus nekā, piemēram, "Pīķa dāmā". Neviens te nav svēts. Pilnīgi neviens! Tiešām, kā dzīvē: kur tad mums ir tie eņģeļi?

Stāsts ar morāli – katrs saņem pēc nopelniem.

Kura Katerina labāka?

Katerina – spilgts, emocionāli kaislīgs tēls. Tāda sieviete šķietami neiederas vietā un laikā, kurā liktenis viņu ielicis gluži kā marioneti. Katerinas tragēdijas iemesls varētu būt dīkdienība (jo darbs no mums atvairā trīs lielus netikumus: garlaicību, izlaidību un nabadzību). Bet... kurā nometnes pusē gan viņa lai būtu – bomžu, proletāriešu vai plātīgo mutesbajāru pulkā? Tāpēc Katerina izmisīgi izvēlas piedzīvot mīlu un kaisli.

Simpātiski, ka Andrejs Žagars Katerinas rīcību neattaisno. Taču viņš ļauj sievieti saprast, pretstatā viņas tēla evolūcijai vīriešus rādot brutālus, primitīvus, neinteresantus. Ciema "pirmais puisis" Sergejs sava tēla izaugsmi tā arī nepiedzīvo, un īstenībā visu likteņi atspoguļojas tieši Katerinā.

Manuprāt, stāsta jēga gan īsti nesabalsojas ar režisora veidoto vidi. Nav šaubu, ka 20. gadsimtā sieviete ir lemt un rīkoties spējīga. Tomēr cilvēks jūtas tā, kā viņš jūtas, un mīlestību nesaņēmusī Katerina nogalina trīs cilvēkus. Četrus stundu laikā uz operas skatuves cits aiz cita mirst viņas vīratēvs, vīrs, mīļākā jaunā draudzene un pati Katerina. Viņas aiziešanai ir izteiksmīgs, poētisks risinājums – avotu, kurā katorgā nonākusī Katerina izvēlas par savu patvērumu no dzīves, asociē mutuļojošs balts dūmu mākonis (gaismu mākslinieks Kevins vin Džonss).

Preses uzmanības centrā patlaban ir Kristīne Opolais: viņas sievišķība, daiļums, kaisle, emocijas, strauji plaukstošais talants, kas nu jau kā orkāns izlauzies virspusē. Protams, protams: Katerina Izmailova ir Kristīnes zvaigžņu stunda. Tādu dramatismu, sakāpinātu emocionalitāti, sevis šausīšanu gadās redzēt reti. Tajā pašā laikā viņa spēj saglabāt sievišķīgu pašcieņu pat finālā, kur, viltīgā Sergeja apmuļkota, atdod savas zeķes mīlotā jaunajai sirdsdāmai Soņetkai.

Tomēr īstu pārsteigumu, atzīšos, man šoreiz sagādāja Krievijas (Rostovas pie Donas operas teātris) dziedātāja Irina Krikunova. Lai gan fiziski pievilcīgāka, iekārojamāka pirmajā mirklī varētu likties mūsu pašu Kristīne, ideālāku balsi Šostakoviča mūzikas interpretēšanai kā Irinai Krikunovai grūti iedomāties. Piesātināts, samtains tembrs, līdzens plūdums – kā bezgalīga upe tas izvijas sarežģītos līkločos, ko arī diktē Šostakoviča grūti intonējamā vokālā partija. Turklāt viņas Katerina raisa līdzpārdzīvojumu, kamēr Kristīnes – liek saņemt spēkus.

Kopumā tā dēvētais pirmais sastāvs ir vizuāli pievilcīgāks, teatrālāks, konventgārdiskāks, – ja nu tik runāt smalki. Aleksandrs Antoņenko ir valdzinošāks (arī vokāli) nekā Sergejs Naida. Grūti pateikt, kāda būs Airas Rūrānes Katerina, bet pagaidām viņas Aksinija atklāj daiļu, progresējošu tembru un atzīstamu artistiskumu.

Visbeidzot. Pilnīgs triumfs – Ilonas Bageles valšķīgā Soņetka. Uzmanību, režisori! Dodiet lomas šai krāšņajai, skanīgajai balsij, kura aptver katru opernama stūrīti un rezonē kā tīrs, skaists sudraba trauks. Nelielā loma ir tik spilgta, ka pēdējā cēlienā bezmaz aizēno visus pārējos varoņus.